

KERTINĖ PARAŠTĖ

Kodėl reikia remti lituanistus iš Lietuvos

Jau ne pirmi metai, kai Lietuvos fondo Pelno skirstymo komisija remia laipsnio siekiančius magistrantus ir stažuotojus iš Lietuvos, atvykstančius į pasaulio lietuvių dotuotą Lituanistikos katedrą University of Illinois at Chicago. Kol Lietuva dar nebuvo atgimusi ir laisva, ši katedra turėjo įvesti į mokslo pasaulį lituanistiką, ypač lietuvių kalbą ir literatūrą, kaip lygiateisės disciplinas. Taip tam tikra prasme įteisintos lituanistinės studijos Vakaruose — laisvos, lygios ir reikšmingos. Taip suprantingai, dosnūs ir gausūs aukotojai įsivaizdavo, ir jų vaizdinys atitiko to laikotarpio galimybes ir poreikius. Jau nuo 1972 metų lietuvių kalba ir literatūra buvo dėstoma UIC, todėl Lituanistikos katedrai logiški namai ir buvo šis universitetas — Čikagos lietuvių telkinio vidury. Tuo metu University of Illinois at Chicago buvo vienintelė vieta laisvajame pasaulyje, kur lietuvių kalba ir literatūra buvo nuolat dėstoma. Studentai ir aspirantai buvo kelių Amerikos lietuvių kartų vaikai ir vaikaičiai, rečiau kitataučiai, besidomintys Lietuva ir lietuviais. Per 20 su viršum metų daug kas pasikeitė. Katedra, anksčiau tarnavusi laisvo pasaulio (JAV, Kanados, Pietų Amerikos) studentams, ėmė būti vis daugiau dėmesio ir iš dabar jau atgimusios Lietuvos. Lituanistikos katedra seniai domino lituanistus anoj Atlanto pusėj: čia gausūs archyvai ir bibliotekos, čia daugelio išeivių išminti keliai ar tiesiog — namai. Kai atsivėrė galimybės ne tik svajoti apie Čikagą ir jos intelektualinius turis, sukaupius tiek Pasaulio lietuvių archyve, Balzeko lietuvių kultūros muziejuje, tiek ir privačiuose archyvuose, atsirado norinčių jais pasinaudoti ir pasižvalgyti po amerikietiškojo mokslo pasaulį, net siekiančių įsigyti vakarietiško mokslo laipsnį. Tai daugiausia daktarantai, renkantys medžiagą moksliniams darbams apie išeivijos įnašą į lietuvių kultūrą nuo praejusio amžiaus galo; taip pat jauni mokslininkai, kuriems nepakanka ribotos teorinės medžiagos, esančios Lietuvoje. Juk nors daug knygų siunčiama į Lietuvą, tačiau Maaskvos ir dabartinės ekonominės krizės nusiaubtų bibliotekų Lietuvoje būklė toli gražu nepatenkina bent kiek platesnio

mokslinio darbo užmojų. Ten, aišku, daug pirminių šaltinių bei informacijos apie Lietuvos rašytojus, tačiau jaunieji mokslininkai norėtų tuos šaltinius „kasinėti“ modernesniais įrankiais ir ypač atsikratyti marksistinių metodų, pasižvalgyti, kaip kalba, literatūra ir istorija dėstoma ir tiriama Vakaruose. O kurgi jie galėtų rasti geresnį prieglobstį už Lituanistikos katedrą?

Tai suvokdamas, jau ne vienas filologas yra pasinaudojęs pasaulio lietuvių suaukotois lituanistikos „namais“ Vakaruose. Reikėtų pažymėti, jog kol kas visi baigę mokslus ar stažuotes Katedroje yra grįžę į Lietuvą, tuo universiteto imigracijos skyrius yra patenkintas ir nedaro kliūčių toliau kviestis mokslininkų iš Lietuvos. O Katedroje, dar nuo dabartinio Vytauto Didžiojo universiteto rektorius Broniaus Vaškėlio laikų, žinių ir metodų yra pasirinkę redaktoriai ir vertėjai, dabartinis Vilniaus universiteto lietuvių literatūros katedros vedėjas, Vytauto Didžiojo universiteto dėstytoja, ne vienas tenykštis daktarantas. Rudenį laukiame naujo, gausaus kontingento, jam stengsimės padėti. Dauguma jų bus trumpalaikiai stažuotojai, kurie, patalpinę literatūros kritiką, išeivijos literatūrą, anglų kalbą, susipažinę su naujausia savo srities medžiaga, grįš prie darbų Lietuvoje, vienam kitam gal bus suteikta galimybė įsigyti ir vakarietiško laipsnį, kad juo pasipuotės galėtų padėti mokslui atgimti Lietuvoje. Ši pavasarij ko gero išleisime du naujus magistrus, kurie gali būti pasirinkę tęsti studijas ir daktarantūroje. Beje, mūsų Katedros ir jos veiklos pavydai ne viena etninė grupė (lenkai, ukrainiečiai) universitete ir vis mus, lietuvių, giria už aukštą samoningumą!

Tai gi išvada galėtų būti tokia: atsiminkime, kad ne tik Lietuvos stomatologai ir ekonomistai atsiliekę, filologams taip pat reikia modernizuotis, idant pakiltų į naujas aukštumas. Nekritikuokime pasižventusių lietuvių fondo vadovų, kurie ir taip nuolat turi daryti ir daro saliamoniškus sprendimus, remkime jų pastangas visiems padėti. Taip pat nepamirškime, kad ne vien lietuvių fondas išlaiko atvykstančius jaunus mokslininkus ir patyrusius pro-

Lietuvių operos „Pilėnai“

PETRAS AGLINSKAS

Balandžio 17 dieną Morton East gimnazijos auditorijoje, Čikagos priemiestyje Cicero, įvyko šiemetinis Lietuvių operos pastatymas — Vytauto Klovos opera „Pilėnai“, libretas Jono Mackonio. Opera vaizduoja viduramžių Lietuvos pilį „Pilėnus“, kurios gyventojai visi žuvo ugnyje, pasiryžę susideginti, užuot pasiduoti kryžiuočiams ir tapti jų vergais.

Reikėtų pirmiausia paminėti, kad kiekviena opera yra ne tik muzikinio, bet taip pat, ir gal net svarbiausio, dramatinio meno forma, tad ir šiam spektakliui rimtai troškome dramatinio aspekto papildymo. Labai gaila, kad šio spektaklio režisierius, Eligijus Domarkas, neturėjo daugiau pasitikėjimo Lietuvių operos choru. Beveik kiekvienoje scenoje, kurioje įsiai veikė, choras buvo išrikiuotas maždaug ta pačia rikiuote. Nors taip daryti buvo gal mažiausiai rizikinga strategija, tai tikrai nebuvo įdomiausias dramatinis choristų panaudojimas. Bet pamačius absurdišką pilies gynėjų bėgimą per sceną ketvirtajame veiksmo, galbūt buvo palaima, kad režisieriaus įtaka buvo ribota.

Kai buvo tikrai svarbūs dramatiniai momentai, puikios progos, kad nors įdomaus ar subtilaus su dainininkais padaryti, scenovaizdis dažnai pavirsdavo paviršutiniška „hyperemocija“ vaidyba. O momentai, kuriems tikrai troškome įtempimo, praėjo indiferentiškai. Viena tokia proga buvo, kai Ulrichas nuduria Mirtą. Užuot susiderinęs su muzikos kylančios įtampos eiga, jis neįsijungė ištraukia peilį iš už diržo, lakstinėja po sceną, peilį viešai iškėlęs, ir pagaliau smeigia jį Mirtos šonui, ne kiek neintensyviau negu kaip į duonos

fesorius pagal pasikeitimo programas. Tame darbe talkina ir Katedros fondas, Krėvės fondas bei Vydūno fondas. University of Illinois suteikia jiems įvairių lengvatų, kelionpinigių bei stipendijų duoda Soros fondas Vilniuje, Fulbright komisija Washington'e per United States Information agentūrą, International Research and Exchanges Board ir kiti fondai — jie nemažiau supranta, kad reikia kelti filologų išsimokslinimą, nes galų gale ne ekonomistai ir ne bizniečiai, bet ypač literatūros ir kalbos mokslininkai ir dėstytojai padės kurti atbundačios Lietuvos žmogaus samonę.

Violeta Kelertienė
Lituanistikos katedra Čikagoje

kepala. Ir nors mirimo scenos operos literatūroje dažnai virsta juokingomis dėl jų ištęstumo, Mirtos mirtis šiame spektaklyje tikrai buvo viena iš juokingiausių. Ulrichas ją nuduria. Po minutės ji raitosi ant žemės. Po dviejų minučių ji vėl atsistoja ir pradeda šliaužti prie laiptų. Po trijų minučių sliugia pamažu laiptais. Keturiolikos minutės praėina ir, rodos, jau „Amen“, bet ne, ji išgirsta fone choro balsus ir vėl pakyla. Pagaliau ir scenos darbininkams pritrūksta kantrybės ir uždanga užtraukiama. Bet palaukit, dar orkestras nebaigė! Dar Mirta savo dūšios neatidavė. Galų gale orkestrantams natų pritrūko ir scena, reikia būti dėkingiems, galėjo užsibaigti.

Ne, šio spektaklio dramatinį papildymą galima buvo rasti ne sceninėje vaizduotėje, bet pačioje partitūroje, kurios motyvų kartojimas ir labai efektinga bei graži orkestracija išpėjo klausytojus apie scenų besikeičiančius pobūdžius ir nuotaikas, išryškino veikėjų santykių dinamiką ir pabrėžė situacijų reikšmę. Pavyzdžių būtų daugybė. Pirmo akto duetuose, kur Udris prisipažįsta mylėti Mirtą, jam prisitartinus prie jos, žemi pučiamieji mediniai ir variniai instrumentai subtiliai pakeičia situacijos toną iš džiaugsmo į pavojų ir įspėja apie veikėjų santykiams ateinančią žūtį, kada Udris trečiame veiksmo jai tars, „Man gėda, kad tave mylėjau“.

Choristai buvo chormeisterių Ričardo Soko ir Manigirdo Motekaičio gerai paruošti. Šios operos lietuviškos liaudies muzikos įtaka davė chorui daug progų gražiai pasirodyti, ne per sudėtingose tekstūrose, ir choras aplamai savo partijas gerai sudainavo. Choristai džiaugsmingai atliko pirmo veiksmo „Valio, valio...“ chorą, kuriame buvo šios operos stipriausiai įsimintina ir muzikinės formos išvystymo atžvilgiu svarbiausia melodija.

Liudas Norvaišas, kuris atliko Ulricho, kryžiuočių pasiuntinio rolę, dainavo jautriai ir preciziškai. Jo intonacija ir ritmas buvo iš visų solistų tiksliausi, kas buvo galima girdėti neklystančiame su orkestru susiderinime, ypatingai pirmo akto arijoje, kurios pabaiga tobulai derinosi su medinių pučiamųjų įstojimu. Kadangi jo balsui trūko operinio kalibro jėgų, ir galima kelti klausimą, ar jo balsą tikrai tinka vadinti bosu, p. Norvaišas geriausiai pasirodė tuose pasažuose, kuriuose orkestracija „suliesėjo“. Bet Ulricho charakterio tipas taip pat prisidėjo prie šitos situacijos. Kadangi jis atliko intriganto rolę, beveik visa muzika, jam parašyta, turi sukčiaus savybę. Skirtum tuojau galima buvo girdėti jo trečiojo veiksmo arijoje, kurioje jis jau džiaugiasi savo laimėjimu, „ugnis ir kalavijų aš sėju baime“. Šioje arijoje p. Norvaišas gavo progos pilnu balsu, aukštesniame registre, mažoro rakte dainuoti, ir rezultatas buvo puikus.

Vitalija Šiškaitė, kuri atliko Mirtos, Margirio augintinės, rolę, dažnai persistengė savo

Lietuvių operos pastatytos Vytauto Klovos operos „Pilėnų“ spektaklis Morton East High School Auditorium, Cicero, Illinois, šių metų balandžio 17 dieną: Virgilijus Noreika (Rūtenis), Irena Milkevičiūtė (Eglė), Arvydas Markauskas (Margiris).

Lietuvių operos „Pilėnai“: Liudas Norvaišas (Ulrichas) ir Vitalija Šiškaitė (Mirta).

Lietuvių operos „Pilėnai“: dalis choro.

Jono Tamulaičio nuotraukos

Šiame numeryje:

Remtini iš Lietuvos atvykstantys lituanistai • Lietuvių operos „Pilėnai“ • Kokios mūsų chorams perspektyvos? • Naujos knygos • Airių poeto Tom Paulin eilėraščiai • Vaidinimas apie „išvietintuosius“ Kansas universitete • Šiemetinis Šekspyro festivalis Stratford, Ontario

dainavime. Čia reikia dalį tokios problemos turi būti gerai nustatytą balansu tarp dainininkų ir orkestro sumažintos, ne padidintos. Tačiau p. Šiškaitės balsas geriausiai skambėjo vietomis, kur orkestras su ja nekonkuravo, ypač antrojo veiksmo pradžioje, kur instrumentai tikrai pabrėžė jos sudainuotas frazes recitatyvo tekstūrose.

Jo, salės akustika prisidėjo, bet tokios problemos turi būti gerai nustatytą balansu tarp dainininkų ir orkestro sumažintos, ne padidintos. Tačiau p. Šiškaitės balsas geriausiai skambėjo vietomis, kur orkestras su ja nekonkuravo, ypač antrojo veiksmo pradžioje, kur instrumentai tikrai pabrėžė jos sudainuotas frazes recitatyvo tekstūrose.

Virgilijus Noreika neabejotinai ir profesionaliai atliko Rūtenio, Nalšios valdovo, rolę. Nors, aplamai paėmus, buvo sunku šio spektaklio solistus suprasti, p. Noreika dainavo su aiškia tar-sena, ir sklandžiai bei efektingai navigavo po sceną. Tai nebuvo didžiausia šios operos rolė, bet jis

(Nukelta į 2 psl.)

Lietuvių operos „Pilėnai“

(Atkelta iš 1 psl.)

sužavėjo klausytojus Rūtenio vaidmeniu.

Irena Milkevičiūtė atliko Eglės, Margirio dukters, rolę. Eglės duetas su Rūteniu antrame veiksmo, kuriame ji pažada, „Būsiu aš tava, jei širdis tavoji, kaip vanduo tyra...“ publiką ypačiai patenkino. Bet šio veiksmo pabaigoj, kai visi choristai pilėniečiai įsijungė į sudėtį pasižadėdami, „Už Lietuvą miela! Už gimtąją šalį kovot pasirodė“, jos balsas lūžo dramatinės viršūnės pertempi-me.

Šios operos žymiausias solo yra antrojo veiksmo ariosos, kurį Udrys, Pilėnų žymusis karys, pradeda žodžiais „Aš papuošiu žirgo galvą...“ ir toliau dainuoja apie savo planus sukelti siaubą savo priešų širdyse. Vytautas Juozapaitis gražiai sudainavo šią „Udrio dainą“, nors jam nepavyko suteikti šiam ariosos atitinkamą grasinimo jausmą, kurio dainos karingas tekstas reikalauja. Efektingesnis buvo jo labiau emocingas ir daugiapusiškas trečio veiksmo duetas su Mirta, kuriame jis ją praeiklia ir atskleidžia, kad jos tėvą ne Margiris nužudė, bet jis savo genties žmonių buvo nužudytas už tai, kad jis buvo išdavikas, kaip ir ji. Udrys sudainuoja, „Margiris tave, našlaitę, išaugino, o tu jam šitaip atmokėjai. Praeikiam mes tave!“ Ši daugiau introspektyvinė situacija geriau atitiko p. Juozapaitio balsą ir dramatinę laikyseną, ir jįsi jautriai ir įtikinančiai įgyvendino šios operos svarbiausią dramatinį punktą.

Uždangai ketvirtos veiksmo pradžioje atsiskleidus, publika buvo pavaišinta galingiausiu šio spektaklio scenovaizdžiu: rūkas kyla per stilizuotai degančius Pilėnų bokštus, raudonai apsirėngę kovą baigę pilėniečiai šliaužia, viens kitą apsikabinę, visa scena maudosi raudoname apšvietime. Pilėniečių pralaimėjimui prieš kryžiuočius jau paaiškėjus, Margiris, Pilėnų kunigaikštis, kurio rolę akivaizdžiai vyraujančiai dainavo Arvydas Markauskas, taria savo žmonėms: „Nejau sutiktų kas nors iš mūsų jiems vergaut? Geriau mirtis!“ Ypatingą dėmesį šioje scenoje reikia atkreipti į moterų choristų puikiai sudainuotas, chromatiškai spalvingas, besikryžiuojančias frazes, kai Pilėnų gyventojai meldžiasi: „Palaimink, dieve Pykuoli, ...Už laisvę savo brolių mokėsim mes kraują...“ Po trio, kuriame Margiris palaimina jaunuosius Eglę ir Rūtenį, opera baigiasi dramatišku finalu: su timpanijų ir varinių plakimu orkestro palydoje, su besiklaupiančiais prie šventų ugnelių vaikučiais, su ironiškai grįžtančiu „Valio“ motyvu, su visų Pilėnų gyventojų mirtimi.

Lietuvių operos „Pilėnai“ dvikovos scena — Liudas Norvaiša (Ulrichas) ir Vytautas Juozapaitis (Udrys), kairėje — Vitalija Šiškaitė (Mirta).

Lietuvių operos „Pilėnų“ paskutinis veiksmas: dalis choro, dešinėje — Arvydas Markauskas (Margiris), Jono Tamulaičio nuotrauka.

Reikia paminėti taip pat mažesnes, bet vykusias sudainuotas Vytauto Šimkaus, Vaclovo Momkaus ir Broniaus Maciukevičiaus karių roles. Janinos Malinauskaitės scenos dekoracijos atrodė gan mėgėjiškos pilnos sudėties operos pastatymui, bet jos kostiumai, ypač Margirio ketvirtame veiksmo vilkėti raudoni odiniai rūbai, raudonas kardas ir raudoni auliniai batai, padarė didesnę įspūdį.

Bet visą čia parašytą vertinimą galima vienu klausimu išryškinti: „Ar klausytojai išėjo iš šio spektaklio laimingi, maloniai praleidę tris valandėles, išklause retai statomą ir lietuvių autoriaus sukomponuotą operą?“ Pagal klausytojų nuosirdžius aploдимmentus ir gerą nuotaiką, galima spresti, kad atsakymas buvo... „Valio“.

Nauji leidiniai

• I LAISVĖ (1994 balandis) Nr. 118(155). Tris kartus per metus Lietuvių studijų centro Čikagoje leidžiamas žurnalas. Redaktorius: Juozas Baužys. Redakcijos talkininkai: Kazys Ambrozaitis, Česlovas Grincevičius, Paulius Jurkus, Valdemaras Katkus ir Vidmantas Valiūšaitis. Redakcijos adresas: Juozas Baužys, 9240 Cliffside Lane, Orland Park, Illinois 60462-7790. Administratorius: Jonas Prakapas. Administracijos adresas: Jonas Prakapas, 14 Thelma Drive, Bakersfield, California 93305. Prenumerata JAV ir Kanadoje — 10 JAV dolerių; Australijoje, Pietų Amerikoje ir Europoje — 15 JAV dolerių.

Vedamuosiuose komentuojamose nerimą keliančios kai kurios visuomeninės apraiškos Lietu-

voje ir tik ką pasirodžiusioji knyga *Lietuvos kovų ir kančių istorija* (I tomas iš numatytų 16). Pagrindinis numerio dėmesys pernai mirusiam profesorui dr. Vytautui Vardžiui — jo gyvenimui ir jo moksliniam įnašui lietuviškajai darbą per sunkiuosius sovietinės okupacijos metus. Apie a.a. Vytautą Vardį rašo: Jonas Kairevičius; dr. Petras Kisielis; dr. Petras Kisielis; dr. Antanas Razma, dr. Kazys Ambrozaitis, dr. Walter Scheffer, Nathalie Gagnère, dr. Vytautas Bieliauskas, Antanas Sabalis, dr. Vytautas Vygaantas, Algimantas Gečys. Kaip visada, žurnale apstu lietuviškiesiems rūpestiams skirtos medžiagos.

ANICETAS ARMINAS

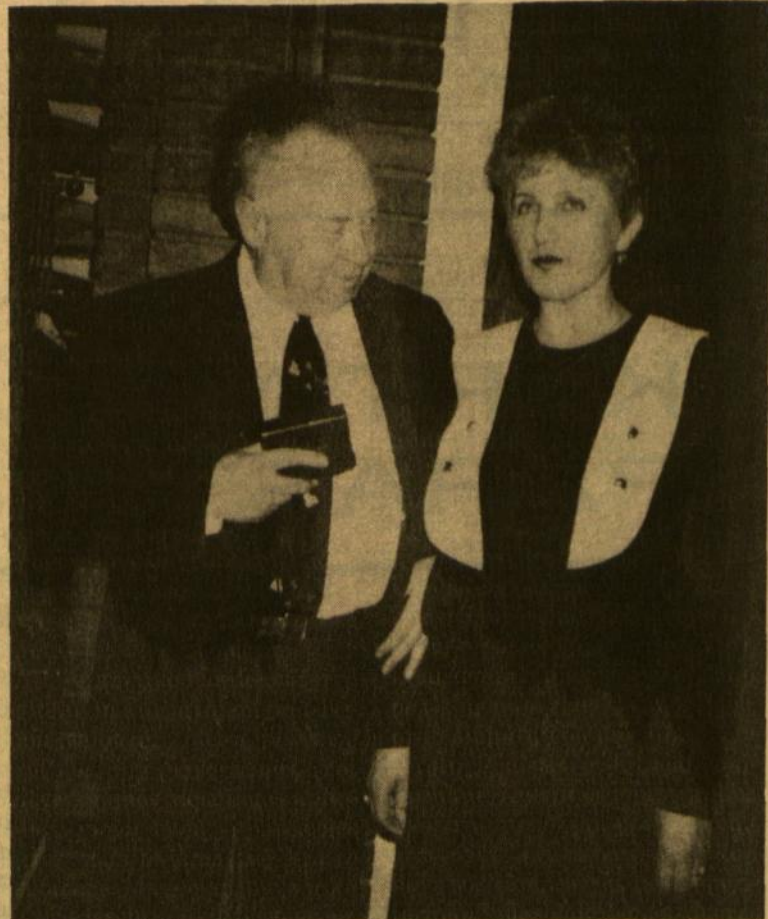
Bene ryškiausias kultūrinių gijų tarp Lietuvos ir Amerikos lietuvių akcentas tai 37-mečio dainininko, kompozitoriaus Miko Petrausko atvykimas į Čikagą 1907 metais. 1915 metais po JAV dangumi sušvito daug žadantis, palyginti jaunas, nesuvaldomos energijos Stasys Šimkus.

Iš nepriklausomybės atgavusios Lietuvos 1922 metais čia atvyko jau brandaus amžiaus lietuvių muzikos tėvas Juozas Naujalis. Nuo 1929 iki savo prasmingo gyvenimo pabaigos Amerikoje kalnus vertė Juozas Žilevičius.

Lietuvių muzikos meno žvaigždės į JAV važiuo ne vien aukų Lietuvai ar pagaliau sau pinigėlių pasirinkti. Pagrindinis jų uždavinys — pažadinti vietines kūrybines jėgas, iškelti gabius muzikus ir sutelkti konkrečiam meniniam darbui: organizuoti choras, orkestrus, statyti muzikinius spektaklius, net steigti lietuvišką konservatoriją.

Nebūtų per daug pasakius, kad svetur, tame tarpe ir JAV, masinės muzikinės kultūros našta teko, ko gero, vienintelėm dviem kartom, gal tiksliau, dviem išeivių srautam. Tai atvykusieji iki Pirmojo pasaulinio karo bei po jo, t.y. tarpukariu, ir — pokario metais, kai amžinybės nuejusius gretas papildė pabėgėliai nuo sovietinės okupacijos. Tai pirmoji karta muzikos kultūrai dėjo gruntą, surentė ir pastatė, antroji jį išpuošė.

Prisilaikant šiek tiek chronologijos, noriu pasekti masiškiausią meną — choras. Štai žvelgi į kokių 1916 metų choro nuotrauką ir atsistebėti negali: 50 žmonių chore net 30 vyrų. Daug mišrių chorų ir po 70 narių. Pradeda rasti vien vyrų sudėties chorai. Iki Antrojo pasaulinio karo chorų augimą, jų pakilimą ir brandą, plačią muzikinę veiklą labai stimuliuavo Bažnyčia: 1948 metais JAV būta 103 lietuvių parapijos. Arti 20 lietuviškų bažnyčių turėjo vien Čikaga su savo apylinkėmis. Prie jų buvo ir chorai. Po karo iš Lietuvos atvykę naujakuriai terado apie 12 bažnyčių, su kiek apibyrėjusiais choralais (palygink chorų nuotraukas). Naujos jėgos jų restauruoti, atrodo, per daug nesistengė, o gal ir neįstengė. Ir kai masinė muzikinė kultūra, tame tarpe ir chorai, akivaizdžiai, sistemingai slydo iš po kojų — Čikagoje steigiamą, kitų tautybių tarpe neturintį analogo, Lietuvių opera. Tai masiniai žanrai palaipsniui traukėsi ir net gana sparčiai nyko. Iš tarpukariu gausių 50-70 asmenų chorų (pažymėtina, kad nemažai buvo vyrų chorų) belieka turintys vos 20-30 žmonių. Nuotraukos šiuo atveju iškvičia geriausius chorų „senėjimo“ dokumentus. Lietuvos Vyčių Čikagos apskrities „Dainavos“

Anicetas Arminas su „Virgo“ mergaičių choro vadove A. Jutkoniene Čikagoje. Edvardo Šulaičio nuotrauka.

chore apie 1940-uosius metus buvo net 137 choristai. Lyg ir apsivertė viskas aukštyn kojom. Choro narių skaičiui dabar darosi tolygus dainininkų amžius. Dainuoja septyniadešimtmečiai, net ir aštuntos dešimtys sulaukę, garbūs žilagalviai. Gražu, bet... kad šiuo metu išeivijos sostinėje Čikagoje ir iš tų garbingų žmonių sudarytas tėra vienintelis bažnytinis choras — liūdna. Prieš porą metų Lietuvos operos teatre įvyko vieno garsiausių išeivijos kultūrinių židinių, M. K. Čiurlionio liaudies ansamblio, garbingos palydos į poilsį. Seniausio ir vieno geriausių meninių kolektyvų, Čikagos „Birutės“ choro, įsteigto 1908 metais dar Miko Petrausko, seniai nėra. Šiemet Vilniuje įvyks Pasaulio lietuvių dainų šventė. Iš Čikagos numatė vykti du chorai. Į kita šventę, ko gero, neatsiras nė vieno. Kai pagildeni, pastebi, kad JAV ne tik chorai sunyko. Neliko ir chorvedžių. Vienas kitas talentingesnis dirba lenkų ar amerikiečių parapijose.

Lietuvos mėgėjų menai, tame tarpe ir chorams, raidos kelią pastojo 1940-ieji — komunistinės Rusijos invazija. Net seniausios ir veikliausias Lietuvos choras, įkurtas Juozo Naujalis, „Daina“ (tapatinčias su „Birute“ Amerikoje) ir gyvavęs Kaune, nutraukė egzistenciją kaip ir beveik visi centriniai, variniai chorai. Del politinių motyvų griuvo beveik visi geriausi Lietuvos chorai, bet liko pamatai. Ant jų išaugo nauji, nors ir vadinamo socialistinio veido. Kiekybe ir, kai kuriuo atžvilgiu, ne vienas ir kokybės pranašo ikikarinis choras. Keitėsi jų etiketės, gal net viena kokybė perėjo į kita, bet *nesunyk*o, dargi keleriopai pagausėjo. Ir tikrai negrėsė kokia nors, greita ar lėta, jų egzistencijos pabaiga, nors, kaip jau esu rašęs Amerikos lietuvių spaudoje, dainuoti choruose neretai tekdavo ir pastūmėti.

Atkirstam nuo kamieno išeivijos lietuvių kultūriniam, muzikiniam sąjūdžiui blėsti buvo ne dirbtinės ar priverstinės, bet neišvengiamos, dėsningos aplinkybės: viena iš jų — jaunosios kartos asimiliavimasis į krašto visuomenę. Manytiau, buvo ir kitų priežasčių: civilizacijos pažanga (televizija, radijo, garso įrašai ir kt.), iš dalies, atšalimas nuo Bažnyčios. Tam pavyzdį irgi parodė jaunimas. Tai ne tik lietuvių išeivijos, bet bendrapasaulinis reiškinys. Jaunoji karta domisi Jackson'u, religinėm sektom, pagaliau seksu. Pokario metais sutrumpėjo kultūrinės veiklos tarpsnis dar ir todėl, kad atvykėliai buvo vidutinio ir vyresniojo amžiaus žmonės. Per mažai at-

sirado aštuonmečių, devynmečių, galėjusių tą kultūrinės veiklos laiką prailginti.

Kas toliau? Jei ant mūsų amžiaus ribos iš Lietuvos čia važiuo ieškoti darbo, per Antrąjį pasaulinį karą buvo bėgta nuo raudonojo voro, tai dabar iš purvo besikeliančios tautos sūnūs ir dukros į kitas šalis ir ypač į JAV bėga „apsiprausti“ ir įkvėpti gryno oro. Vien apmaudu ir net giliai grau-du, kad greta padorių žmonių ir Ameriką plūsta ir ne tik nenu-mazgoto kūno, bet neprastos sielos ir sąžinės. Intelligentią neša savo kryžių savame krašte. Tai gi lyg ir darytina išvada, kad dabartiniai atvykėliai ir kultūros frontą neįsilies ir neįkurs ne tik operos, bet ir šūpinio „Dzimdži drimdzi“ lietuviškais motyvais... Nors vien iš pastaraisiais metais tik į Čikagą atvykusių galima būtų sutelkti didelį mišrų chorą, gal ir ne vieną. Bet problema ne tik atvykėlių kultūroje. Ji bendra: ir Lietuvoje jauni žmonės choralais ir, apskritai, meno saviuokla seniai nesidomi.

Ar yra išeitis? Taip. Rezervų reikėtų ieškoti vietoje, pasitelkus pagalbą iš Lietuvos. Nors pokalbiuose su ne vienu iškilniu kultūros veikėju ryškėdavo nuomonė: prikelti, kam jau lemia tik gulėti, neįmanoma. O organizuoti ką nors naujo iš naujesnių ir jaunesnių jėgų — bergždžia. Ir vis dėlto tektų tokiai nuomonei paprieštarauti, nes padėtis — ne be išeities. Būtinas telkiantis, balansuojantis bei vienijantis jėgas kultūros židiny. Jis galėtų vadintis Kultūros centru, rūmais, menininkų namais ar kaip kitaip. Tokia įstaiga turėtų prilygti miniatiūrinei mūsų šlei kultūros ir švietimo ministerijai. Joje turėtų atsirasti kėdė ir „minist-rui“. Štai kad ir vienas iš daugelio tokios institucijos galimos kompetencijos pavyzdžių: Juozo Žilevičiaus ir Juozo Kreivėno lietuvių muzikologijos archyvo priklausomumo prerogatyva. Tai gi ne tik meno saviuokla, mėgėjų ar profesionalų menas, bet čia turėtų glaustis ir kūrėjai: dailininkai, meninės nuotraukos meistrai, rašytojai, poetai, kompozitoriai. Jau labai seniai tuo buvo susirūpinęs ir pats kompozitorius Vladas Jakubėnas. Jis rašė, kad „...mes čia neturime savo lietuviškos vyriausybės, neturime ir švietimo ministerijos (neturi jos ir Dėdės Samo vyriausybė). Mūsų veiksniai yra patys neturtingi, o be to — juos veikia šios šalies tradicijos, kad kultūros, o ypač meno reikalai neįeina į vyriausybės sferą, o yra privčiai tvarkomi. Mūsų gi privatus sponsorai yra kiekvienas sau“ (mano

(Nukelta į 4 psl.)

Po „Pilėnų“ spektaklio: (iš kairės) chormeisteriai Manigirdas Motekaitis ir Ričardas Sokas, Vytautas Šimkus (Pilėnietis), Bronius Maciukevičius (Karys), Julius Savrimas (Jaunas karys), režisierius Eligijus Domarkas, Vaclovas Momkus (Alminas), Arvydas Markauskas (Margiris), kompozitorius Vytautas Klova, dirigentas Alvydas Vasaitis, Vitalija Šiškaitė (Mirta), Irena Milkevičiūtė (Eglė), Virgilijus Noreika (Rūtenis).

kompozitorius Vytautas Klova, dirigentas Alvydas Vasaitis, Vitalija Šiškaitė (Mirta), Irena Milkevičiūtė (Eglė), Virgilijus Noreika (Rūtenis).

Jono Tamulaičio nuotrauka

Naujos knygos

• Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis. NEMARIOJI ŽEMĖ: LIETUVA PASAULINĖS POEZIJOS POS-MUOSE. Kaunas: „Varpas“, 1992.

Kauno „Varpas“ 1992 metais išleido fotografinę Alfonso Tyruolio-Šešplaukio sudarytą antologiją „Nemarioji Žemė: Lietuva pasaulinės poezijos posmuose“. Ši knyga „pavėlavo“ i Lietuvą daugiau nei dvidešimt metų (pirmasis, Juozo Kapočiaus bostoniškas leidimas pasirodė 1970 metais). O pats Alfonsas Tyruolis-Šešplaukis šiuo savo darbu sugrįžta tėvynėn po penkiasdešimties metų.

Antologijoje surinkti poetiniai kūriniai ar jų ištraukos nuo lietuviškųjų realiųjų atsiradimo Livonijos ordino kronikose (13 a.) iki mūsų dienų. Sudarymo principu pasirinkti eiliuoti tekstai su specifinėmis, poetinei kalbai būdingomis išraiškos priemonėmis, daro šią knygą vientisą; skaitytojas turi galimybę keliauti per šimtmečius ir susipažinti su skirtingais autoriais ir juos inspiravusiomis ideologijomis.

Antologija suskirstyta į keturias dalis. Pirmojoje – sudarytojo verstos ištraukos, kurias jungia 13-15 a. vyraavusi Kryžiaus karų ideologija. Alfonsas Tyruolis laikosi porinio eilučių rimavimo, būdingo viduramžių eilavimui tradicijoms. Idėtos ištraukos iš „Eiliuotosios Livonijos kronikos“, O. von Steiermarko „Eiliuotosios Austrijos kronikos“, N. von Jeroschino pagal P. Dusbürgą parašytos „Prūsų kėstijos Austrijos kronikos“, austrų keliaujančių poetų, prancūzo G. de Machaut „Draugo paramos“ ir anglų poeto Geoffrey Chaucer „Kenterburio pasakojimų“.

„Antrąją knygos dalį, pavadintą „Humanistiniu amžiumi“ (16-17 a.), sudaro Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos valstybingumo pagrindimui ir įtvirtinimui angažuoti tekstai. Daugiausia tai – Renesanso autoriai, rašę lotynų kalba, naudoję antikinės eilėdaros sistemas, sekę graikų ir romėnų autorius. Šiai daliai vertė A. Dulskis (dar vienas Alfonso Tyruolio-Šešplaukio pseudonimas), B. Kazlauskas ir A. Rukša, M. K. Sarbievijaus, „sarmatų Horacijaus“, odėmis užbaigiamas L.D.K. lotyniškos literatūros žydėjimo laikotarpis.

Romantizmo epochai (18-19 a.) skirta trečioji antologijos dalis. Bene solidžiausią pluoštą sudaro lenkų Vilniaus romantikų kūriniai, kurie, žlugus dviejų tautų Respublikai, vėl išaukštino Lietuvos vardą. Šalia lenkiškų A. Mickievičiaus, J. Slowackio, J. I. Kraszewskio, L. Kondratowicziaus pavarčių puikuojasi ir lietuviškos – vertė, neužmirštant sudarytojo, Vincas Mykolaitis-Putinas, Faustas Kirša, Balys Sruoga ir kiti.

Stambiausia apimtimi knygos dalis skirta 19-20 a. poezijai. Tautų ir kalbų margumynas – latvių (J. Rainis, Aspazija, K. Štols, J. Karklins), Lietuvos žydų diasporos atstovų (D. Eichorn, S. Schneur, L. Neidus), ukrainiečių egzilų (I. Slavutych, L. Poltava), rusų (K. Balmont, L. Šklier), lenkų (K. Wiczynski, Cz. Milosz), prancūziškai rašiusio, bet laikiusio save lietuviu O. W. de Lubicz - Miloszo, vokiečių (J. Bobrowski), amerikiečių, estų... Didžiausią ir šios dalies kūrinių pluoštą išvertė antologijos sudarytojas. Jam talkino N. Šapira, St. Meringis, J. Kėkštas, J. Tinnis ir kiti.

Knyga vertinga ir dėl to, kad, siekiant autentiškesnio kūrinių skambėjimo, versta iš originalo kalbų. Antologija Lietuvos skaitytojui pristato Roberto Keturakio žodis, sudarytojo Alfonso Tyruolio „Pratarties“ ir įvadinis straipsnis „Lietuva pasaulinė poezijoje“.

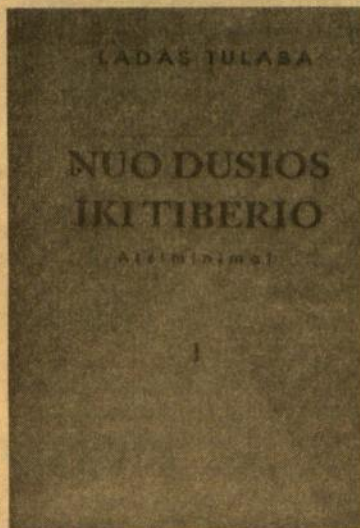
Sigitas Daukša

Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis

• Ladas Tulaba. NUO DUSIOS IKI TIBERIO. Atsiminimai, I. Roma, 1993. Spaudė „Draugo“ spaustuvė Čikagoje. 444 puslapiai. Kaina – 10 dolerių. Gaunama „Drauge“.

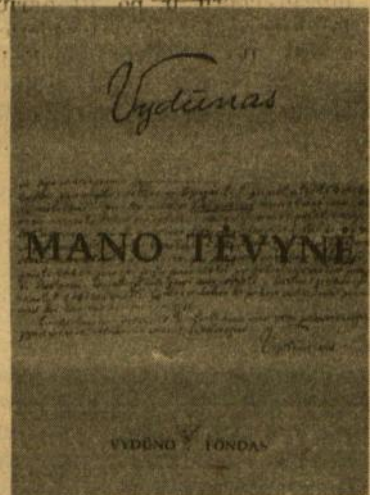
1993 metais Romoje išleistas prelado Lado Tulabos daugiametis atsiminimų veikalas „Nuo Dusios iki Tiberio“, paantrašte „Vingiuotas mano gyvenimo kelias biografiniuose atsiminimuose“. Jis aprėpia nuo 1912 iki 1959 metų įvykių atsiminimus, liudijančius gal ne tiek dramatišką, kiek atkaklų žmogaus siekimą likti ištikimu savo prigimčiai ir pašaukimui. Kaip ir dera šio žanro kūriniams, atsiminimai atspindi vaizduojamojo laikotarpio aplinką, problema ir konfliktus per pasakotojo prizmę. O kiekvienas pasakotojas siekia savo liudijimus paversti istorine tiesa, kas, deja, visada yra neįmanoma ir nepasiekiamas bet kokiems atsiminimams, esantiems pusiau-kleje tarp grožinės literatūros ir istorijos veikalų. Neretai fantazija rungtiasi su faktų bylojimu, subjektyvi siekiamybė nustumia į šalį objektyvią tiesą, liekančią slypėti archyvų dulkėse, kol iš ten ją ištraukia ir pasauliui atskleidžia istorikas. Bet kokių atsiminimų sėkmė lemia ne faktų gausa ar bandymas pavyti istorinę tiesą, kiek gebėjimas, įsis-kerbus į įvykių esmę, įtaigiu literatūriniu stiliumi sudominti ir paveikti skaitytoją.

Šiuo atveju, deja, taip neįvyksta: telegrafiskai fiksuojant faktus ir vardus, knyga daugiau primena būtų įvykių suvestinę nei aukšto literatūrinio lygio kūrinį, kur išgyvento žmogaus pasaulio didingumą ir dramatiškumą liudytų ne vien istorinės tiesos sie-

kimas. Juk geri atsiminimai turi priminti gerą romaną. Bet ką daryti, jei devyni iš dešimties lietuviškai parašytų atsiminimų nėra tokie? Reikia turbūt būti dekingiems jų autoriams ir už tiek, kiek jie mums palieka.

J.K.

• Vydūnas. MANO TĖVYNĖ. Čikaga: Akademinių skautų sąjūdžio Vydūno fondas, 1993. Vertė Lietuvoje Rapolas Šaltenis ir Vita Gaigalaitė. Redaktorius – Vytautas P. Mikūnas, leidinio bendradarbis – kun. Kęstutis Žemaitis. Spaudė Mykolo Morkūno spaustuvė Čikagoje. 80 puslapių. Kaina – 4 doleriai. Gaunama „Drauge“.

Gražią dovaną išeivijos lituanistinių mokyklų mokiniams pernai padarė Akademinių skautų sąjūdžio Vydūno fondas, išleidamas Vilhelmo Storostos Vydūno (1868-1953) knyga *Mano tėvynė*. Iš tikrųjų tai dalies Vydūno veikalas *Septynių šimtų metų vokiečių ir lietuvių santykiai (Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen)*, išleisto 1932 metais Tilžėje, pirmojo skyriaus „Prūsų-lietuvių tėvynės erdvė“ (Die preussisch-litauische Heimatwelt) vertimas. Jaunas žmogus, skaitydamas įkvėptas pasąžus, skirtus Mažajai Lietuvai, turi progą susimąstyti apie tai, kas jam pačiam yra tėvynė ir kuo jis gali tapti tėvynei, dovanojusiai jam nenusakomai daug, ne vien tik geografinę erdvę. Ar pirmoji patirtis, suliečianti mus su motina, namais, nėra postūmiu mūsų gyvenimo pilnatvei, kurią mums gali suteikti tėvynė? Vydūnas vengia moralizavimo. Jei jis ir siekia pamokymo, tai atsargiai: per nuostatų lietuviškos gamtos vaizdą, per grakščią poetinę užuominą ar suvaldytą jausmų pliūpsnį, išduodantį didžią ir labai gražią meilę tėvynei.

J.K.

Tom Paulin

Šiaurės kraštovaizdyje

Indžela liesa, ji niekada nesišypso.
Vyras aukštas, dėvi tas pačias blankias spalvas.
Galima matyti juodu visur, abu atrodo nepriekaištingai
Ir čia praleidžia tikrai žiemos mėnesius.
Jų nuošalus akmeninis namukas glaudžias
Prie uolų virš pilkai raudonos jūros.

Jų tyla – šio metų laiko tylos dalis –
Tokia erdvi, jog šie vienišiai rodo apsupti
Tuščios jūros toliais ir vangiu klyksmu žuvėdrų,
Užsikorusių ant jų kamino ir laukiančių audros.
Jie sėdi pintose kedėse savo verandoje, skaito ir
Klauso mažojo tranzistoriaus muzikos.

Jų vienuola veik regima: žydra šviesa ant sniego
Ar rūgpienis ant sūrio spalvos staltiesės primena
Jų slaptinę. Jie sūdo jo sužvejotas silkes,
Valgo raugintus kopūstus ir popietėmis mylisi
Ant šalto betono; jogurto valgytojai,
Jie mėgaujasi šiurkščiais malonumais.

Žibalinės lempos naktį dega jų mažuose languose
Ir presuotų durpių briketai švyti neįmantriam židiny.
Naftos valymo fabriko lankinės lempos iškyšuly
Atsako jų šviesoms; tamsybė ir bangų mūša.
Jie tokie panašūs, kad jiems nereikia kalbėtis, –
Nelyg nuskauti našlaičiai, laimėję nuožmią vienatvę.

Namas prie jūros

Lentynoj išrikiuotos šventėms dovanotos knygos
Minkštais viršeliais – seni, oranžiniai Penguins
Leidiniai, nuo drėgmės sulipusiais puslapiais, –
Slepia prarastą kvapą, kuris negali gražinti
Mirusios praeities, dabar perlenktos pusiau.

Ši tuštuma, aptikta už druskėtų langu, nevilioja
Nė vieno, kas pažvelgia į žemo kambario vidų.
Ir kam gi? Tų mįslingų paslapčių, tarsi tarmių,
Kuriom kadaisė šnekėjo žvaigždės,
Vis tiek niekada nepažinsim.

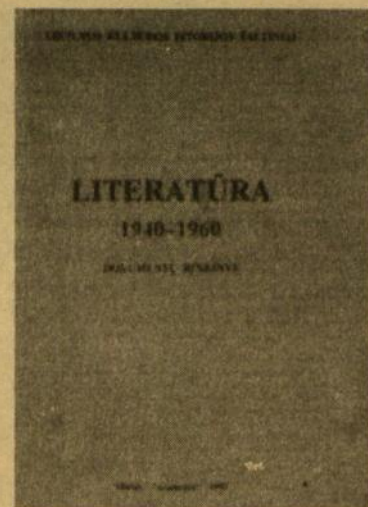
• LITERATŪRA 1940–1960. Dokumentų rinkinys. Vilnius: „Academica“, 1992. Medžiaga surinko, leidingi sudarė, įvadą ir komentarus parašė Jonas Vosylius. Redakcinė kolegija: Nijolė Baskytė, Vytautas Galinis, Aleksandras Guobys, Jonas Lankutis, Bronislovas Vonsavičius. 672 puslapiai.

1992 metais Vilniuje „Academica“ leidykla serijoje „Lietuvos kultūros istorijos šaltiniai“ išleido dokumentų rinkinį *Literatūra 1940–1960*. Kaip sakoma knygos pratarėje, „leidinio pagrindinis uždavinys – surinkti į vieną vietą įvairiuose Lietuvos valstybinuose bei žinybinuose archyvuose saugomą dokumentinę medžiagą, susijusią su literatūriniu gyvenimu [...]“ Deja, publikuojamų dokumentų autentiškumas ne sykį yra pažeidžiamas. Nors teigiamas, jog „dokumentų kalba ir stilius netaisomas“, bet neslepia, jog „praleistos mažiau reikšmingos vietos arba tie klausimai, kurie tiesiogiai nesusiję su dokumento antrašte“ (p. 3-4), „taiso- mos tik rašybos, skyrybos bei korektūros klaidos, užbaigiami su-trumpinti žodžiai, [...] praleidžia- ma kai kur gretimai pasikarto- janti ir stilistinių funkcijų neat- liekanti santrumpa, drg.“ (p. 4). Faktiškai dokumentas virsta ne dokumentu, kuri privalo būtų spausdinti be jokių pakeitimų (bei su visais įmanomais kome-ntais), o bendru, vos ne dvidešimties parengėjų grupės, kūriniu. Ar tas buvo padaryta sąmonin- gai, ar ne, jau kitas, bet ne ma- žiau įdomus klausimas.

Knygoje pateikiami dokumen- tai liudija daugiau diktatūrinio režimo ideologinius poslinkius nei autentiško literatūrinio gyve- nimo raidą ir atmosferą. Abi didžiaivalstybinio šovinizmo at- mainos (rusiškasis nacionalizmas ir daugianacionalinis sovietinis

imperializmas) darkė ir niokojo ne vien lietuvių rašytojų gyve- nimus, bet ir apribojo tautinės lietuvių literatūros ir kultūros augimą. Nuliteratūrinta literatū- ra neteko savo lietuviškumo, bru- kant teigiamą ir tik teigiamą pro- zos ir dramos herojų, atmetant ni- hilistiško ar absurdiško vaizdavi- mo galimybę, iš stiliaus ir kalbos atimant savitumą, reikalaujant nė per plauką nenutolti nuo ofi- cialios, visiems sovietinės imperi- jos darbo žmonėms privalomos oficialiosios Kremliaus ideologi- jos.

Skaitytojui bus smalsu pasekti, kaip tuomet Lietuvoj ėmė for- muotis rašytojų-plebėjų ir rašyto- jų-aristokratų luomas. Štai vie- nas rašytojas LKP(b) CK pasita- rime 8 d. Maskvoje, sakė: „Kada žie-

mą buvau divizionoj, [...] kol mane traktavo kaip vyriausybės narį – tada kartu buvo A. Snieckus ir M. Gedvilas – buvo gerai. Kai tik jie išvažiavo ir mane ėmė traktuoti kaip rašytoją, mano padėtis pa- blogėjo. Maitintis turėjau aš nebe su vadais, o su raudonarmiečiais. Tuomet divizionoj maisto davinys buvo tik menkas, kad man dan-

Teisinga valstybė

Ešafotų palikuonys paklūsta Įstatymui.
Jo atmintis yra tobula, ištvirkusi saulė,
Įkaitinanti sausos paplūdimius aplink
Pusiaudienio miestus.
Kur vien vyrai susikibę už rankų,

Valstybės centras kelia siaubą, sienos –
Užantspauduotos priešams. Aidi riksmui
Šios piktos santvarkos gatvėmis,
Kurių vandenys galėtų būti taikūs.

Jos teisingumas – nuogas miškas ir kalkėmis
Išbaltintos plytos, ištaigų iranga, uniformos,
Apžvalgos bokštų šešėliai, krentantys aikštėse,
Kanapių kilpa virš alyva gerai suteptų spastų.

Naujakuriai

Iš Glazgo jie atkyla į juodąjį
Pastolių, malūnų ir varpinių miestą.
Ir ima priklausyti. Jis, Škotų bažnyčios
Vyresnysis, vadovauja Ledo darbams.
Ji, neilgai trukus, tampa Karsono Armijos virėja.
Kartais ryte, eidamas per kompanijos vartus,
Jis paliečia išilusį rudo sunkvežimio kapotą.
Vyrai stebi ir nieko nesako.
„Keista, kaip ji išsilaiko per naktį“, –
Sako jis Makalou, tuomet užlipa
Į savąjį ofisą, saugodamas šilumą delne.

Naktiniai molai Antrimo pakrantėje, judėjimas ginklų,
Kurie šiuomet yra saugūs aliejinuių popieriuose
Po įvairių tos grafystės bažnyčių ir tabernakulių grindimis.

Vertė JULIUS KELERAS

Garsaus airių poeto Tom Paulin, gimusio 1949 metais, vi- durio Anglijoje, poezijoje itin akcentuojamos Šiaurės Airijos problemos, ypač moralės aspektas: kas yra teisinė valstybė, kaip pasiekti teisėtumo, kuris nežinia su kuo labiau susijęs – su gailėstingumu ar su bausme. Šie klausimai ir argumentai kar- tojasi jo pirmoje knygoje *Teisinė valstybė* (1977), sprendžiant pragmatizmo ir idealizmo dilemą. Poeto kūryba priklauso naratyvinės poezijos kryptčiai, susiformavusiai aštuntojo dešimtmečio Anglijoje. –J. K.

J. K.

• Kazys Ėringis. LIETUVOS KARIUOMENĖS TRAGEDIJA. Faktai, prisiminimai, dokumentai. Vilnius: „Raštija“, 1993. 272 pusla- pai.

Lietuvių išeivijai gerai pažįs- tamasis dr. Kazys Ėringis, daugiau negu dešimtį metų pragyvenęs JAV, 1993 metais Vilniuje išleido knygą *Lietuvos kariuomenės tra- gedijs* (Faktai, prisiminimai, do- kumentai). Iš tiesų dokumentų skaitytojas tenesitiki rasti, tačiau prisiminimų, o ypač faktų, jis ras su kaupu. Vertingiausi, ko gero, yra tie knygos puslapiai, kur au- torius nesistengia apibendrinti visos lietuvių tautos istorinės patirties (kaip jis tą daro pp. 229-232), bet rašo autentišką savo dramatiško gyvenimo metraštį.

O Kazio Ėringio patirtis pakan- kamai unikali: Antrojo pasauli- nio karo pabaigoje prievarta pa- imtas į sovietinius rekrūtus, patyrė kario frontininko likimą – paniekinimą, žeminimą, per- sekiojimą. Maždaug 140,000 lietuvių buvo prievarta įjungti į sovietinę armiją ir naikinti

Oriolo, Kursko, Polocko kautynių laukuose. Daugelio jų patirtis yra atspindima per Kazio Ėringio patyrimus, ko iki šiol lietuvių istoriografijoje, rodos, neturėjom. Autorius rašo: „Mes, Lietuvos kariai, karo keliais Sovietų armi- jos gretose nešėme mažos neut- ralios šalies didįjį Maskvos primetą Tėvynės pavergimo skausmą iki džiaugsmingos per- galės, palikdami daugybę žuvu- sių ir suluošintų. [...] Tad mano pražūčiai Sibiro platybėse, griežto režimo Šiaurės lageriuose arba beprotnamiuose“ (p. 14). Pa- žymėtina, jog knygos *Lietuvos ka- riuomenės tragedija* autorius, nebūdamas istoriku, gebėjo sutelkti ir motyvuotai atskleisti savo ypatingų patyrimų raidą ir esmę.

J. K.

„Išvietintieji asmenys” Kansas universitete

MIKAS KALINAUSKAS

Studijuojant ir gyvenant Kansas, Amerikos viduryje, galima beveik užmiršti Lietuvos egzistavimą. Ryšiai su Lietuva čia gana reti, todėl aš buvau nusteibintas ir sudomintas teatro afišų, kurios skelbė „Displaced Persons” (Išvietintųjų asmenų) spektaklį Kansas universitete, Lawrence. Pasirodė, kad vaidinimas turėjo paliesti Vilniaus praeitį ir dabartį. Pjesė buvo parašyta ir režisuota Ron ir Liudvikos Apinytės Popenhagen, kurie dėsto bei profesionaliai dirba Teatro fakultete. Susisiekiau su pjesės režisieriais ir buvau pakviestas pažūrėti pastatymo. Šis straipsnis yra netikėto spektaklio ir mano įspūdžių rezultatas.

„Išvietintųjų asmenų” veiksmas koncentruotas Vilniuje, „dingusiame mieste” arba „mieste be vardo”, laikotarpiu nuo 1919 metų iki 1991-ųjų. Veiksmas taip pat dar vyksta Paryžiuje ir Sibire. Ivairsti pjesės geografiniai ir didelis laiko tarpas tampa fonu, kuriame praeitis susiduria su dabartimi, realybė su vaizduote — ir visa tai sukuria nepaprastą istoriją.

Veiksmas prasideda Nijolės (Kasi Brown) atvykimu 1991 metų sausį iš Paryžiaus į Vilnių, kur ją pastinka jos giminės Aldona (Amy Steinhaus), Nijolės senelės teta, pasakoją jai apie savo jaunystę — laiką, „kada romantizmas buvo dai gyvas”, savo drauge Rachel, netekti ir neišsipildžiusias svajones. Aldonos istorija susieja praeitį su dabartimi ir įtraukia žiūrovą į pamirštą pasaulį su daugybe charakterių ir temų. Nijolė, o kartu su ja ir žiūrovai, sužino apie turtingą Vilniaus istoriją: jo daugia-
tautiškumą, legendas, politines ambicijas, ryšius su Rytai ir Vakariais... Aldonos draugė Rachel (Louise Flory) yra svajotoja ir poetė, turinti terapiją, tyrą sielą. Jos vizijos įkvepia Daniel (Brian Wicks), jos draugą dailininką, kuris palieka Vilnių ir išvažiuoja į Paryžių po revoliucijos Rusijoje, kur susilaukia didelio pasisekimo. Rachel žūsta, bombarduojant Vilnių Antrojo pasaulinio karo metu. Aldonos vyras yra ištremitas į Sibirą, iš kur nebesugrįžta. Jo laiškas Aldonai yra dokumentiškas ir pilnas tragiškos realybės apie tremtinių gyvenimą. Žiūrovas seka išvietintųjų asmenų likimą, tragišką žydų tautos patirtį ir skausmingą moterų dalį. Vilniaus gyvenimo kronika pertraukiama pokario Paryžiaus panoramos — paralelės su Vakariais, ir Sibiro tremties — paralelės su Rytai. Spektaklio kulminacija yra Nijolės tapimas aktyvia veikėja ir įsitraukimas į pasipriešinimą okupuojančiai armijai tą nelemtajį 1991-ųjų sausį.

Pagrindiniai pjesės veikėjai yra moterys — Rachel, Aldona ir Nijolė. Tai stiprios, nepalūžtančios būtybės, kurios įkūnija tą nepaprastą žmonių dvasią, persiduodančią iš kartos į kartą. Jos įkvepia vyrus (puikus pavyzdys yra Rachel santykiai su Daniel), jos išsaugoja grožį ir gyvenimą netgi didžiausios krizės metu. Ne veltui Aldona padeda gimdant kūdikius ir kepančią duoną. Moterys spektaklyje neturi įtakos nulemiant istorinius politinius sprendimus, bet, nepaisant netekties, praradimo ar karo, jos sugeba palaikyti tam tikrą tvarką, pastovumą ir svarbiausia — viltį.

Trijų moterų likimas yra, be abejonės, viena iš pagrindinių spektaklio temų. Rachel svajonės per Aldonos atmintį perduodamos Nijolei — kartų patirtis ir palikimas neišnyksta. Svarbi tema yra ir miesto dvasios tęstinumas. Vilniaus istorija tęsiasi — pjesės režisieriai interpretuoja geležinio vilko legendą ne tik kaip miesto istorijos, bet ir Vilniaus žmonių vizijos apie ateitį parabolę. Gedimino sapnas tam-

Scena iš „Displaced Persons” spektaklio Lawrence, Kansas. Kritikai Paryžiuje: Liudvika ir Ron Popenhagen.

pa kelrode žvaigždė pjesės personažams. Spektaklis ne veltui vadinasi „Išvietintieji asmenys”: jis pasakoja apie dalį žmonių, kurie buvo išvaryti iš savo tėvynės ir išblaškyti po pasaulį istorijos vėjų... Po karo Europoje buvo įkurtos stovyklos pabėgėliams (Displaced Persons' camps). Daugybė žmonių, tiek iš Rytų Europos, tiek iš kitur, ten atsidūrė. Šis spektaklis, toks aktualus šiandieninei Europai, yra skirtas ir jiems.

Negaliu nepaminti režisierių Ron ir Liudvikos Popenhagen išradingumo ir originalumo, naudojant įvairius teatro stilius bei vaidybos technikas. Žiūrovai pamatė pantomimą, šokių, kaukes (buvo panaudotos autentiškos vėlinių kaukės ir originalios kitokios kaukės). Ypatinas dėmesys buvo skirtas kūno kalbai: aktoriai vaidavo ne tik gyvus personažus, bet ir negyvus objektus — sienas, gatves, medžius ir t.t. Jie sukūrė tikrovišką miesto gatvių ar Sibiro miško įspūdį scenoje. Personažų svajonės skraidino mus laiko tėkmėje, monologai keitė dialogus, veiksmas keitė savo ritmą — vyko nuolatinis judėjimas atminties ir vaizduotės erdvėje. Scenoje, be anglų kalbos, skambėjo lietuvių, vokiečių, prancūzų, rusų ir hebrajų kalbos. Aktoriams ši įvairovė nesuteikė nepatogumų ir net žiūrovams netapo barjeru.

Poezija, naudojama „Išvietintuosiuose asmenyse”, sukūrė ypatingą nuotaiką. Onės Balukonytės, Baudelaire, Chagall, Salomėjos Nėries, Oskaro Milašiaus, Czesław Milosz žodžiai užburė žiūrovą. Poezija tapo ryšiu tarp personažų, scenos ir žiūrovų salės. Eilės, sklindančios iš veikėjų lūpų, padarė vaidinimą įsimintinu ir originaliu. Egzotiška amerikiečių klausai muzika atspindėjo Vilniaus daugia-
tautiškumą ir papildė vaizdinius įspūdžius. Režisieriai panaudojo daug šokių muzikos — lietuvių ir žydų tautines melodijas, taip pat daug klasikinės muzikos.

Vaidinimo choreografijoje buvo juntama stipri Marc Chagall paveikslų įtaka. Atrodė, kad šokėjai pakilę į orą ar tiesiog sustingę prarastos atminties erdvėje. Šokiai simbolizavo retą ir todėl brangų grožį — mylinčius žmones. Šokiai perkėlė personažus į trapų iliuzijų pasaulį: pasaulį, kuris buvo nuolat griau-namas ir naikinamas.

Kokie įspūdžiai liko po spektaklio? Be abejonės, įsiminė pabėgėlių procesiją — žmonės, paliekantys viską, ką jie turėjo ir mylėjo, palikdami savo tėvynę. Užpildantys visą scenos erdvę, nebylūs ir pavargę jie judėjo iš rytų į vakarus, savo visa apimančių liūdesių primindami mums skausmingą praeitį... Personažas su kauke, tarsi amžinas

žydas, lėtai įeidavo į sceną ir palikdavo ją, nusinešdamas su savimi didžiulę naštą — žmonių kančias ir ilgesį.

Miestas „Išvietintuosiuose asmenyse” buvo nuolat okupuojamas: įvairių armijų kareiviai jėga verbavo vyrus, keitė gatvių vardus, naikino miesto kultūrą. Personažai gyveno neišnykstančioje pavojaus grėsmėje, gatvės vis patuliuojant pilkos uniformos kareiviams. Aldona ir Rachel dažnai susitikdavo ant seno miesto stogų — „saugiausioje vietoje nuo karinės poli-

cijos”. Jos šokdavo ir svajodavo ant raudonų stogų „tarsi gandrų poros siluetas dangaus fone”. Jų pasaulis — laisvas, be galo gražus ir džiaugsmingas — skyrėsi nuo ano gatvės pasaulio.

Neįmanoma pamiršti klajojančio cirko klounų, akrobatų, mimų ir intynininkų, kuriančių stebuklingą, makabrišką atmosferą. Tai buvo teatras teatre ir jų komedijos menas parodė visą situaciją skirtingoje šviesoje. Netgi žmonių tragedija, karas ir politinės ambicijos pasirodė praeinančiais ir, gana ironiškai, be-

prasmiais gyvenimo niekais.

Didžiausias spektaklio pasiekimas vis dėlto buvo jo universalumas. „Išvietintųjų asmenų” autoriai parodė, kad galima ir būtina išgyventi visiškame chaoso ir įmanoma jame išlaikyti žmogiškąsias savybes. Moterys, kurios prarado beveik viską — savo mylimuosius, tėvynę, ramybę — išsaugojo savo vizijas ir svajones.

Pjesės pasirodė labai aktuali. Situacija dabartinėje Europoje, ypač buvusioje Jugoslavijoje, yra graudžiai panaši į situaciją Rytų Europoje prieš ir po pasaulinio karo. Matyti aiški paralelė tarp paprastų žmonių likimo praeityje ir dabartyje, tarp Vilniaus ir Sarajevo — įsiminė personažas vardu Sarah Jevu, keturių sūnų motina, kuria jie niekaip negalėjo pasidalinti.

Maloniai nustebino aktoriai — beveik visi jie, išskyrus pjesės režisierius, buvo Kansas universiteto teatro fakulteto studentai. „Išvietintųjų asmenų” aktoriai pasirodė kaip patyrusi ir susiderinusi trupė — tai didelis pasiekimas, turint galvoje jauną aktorių amžių. Dauguma jų itin įtaigiai sugebėjo perduoti žiūrovams nežinomos šalies žmonių jausmus ir mentalitetą. Teatro publika reagavo audringai ir kiekvieną vakarą salė buvo pilna. Ši subtili ir sudėtinga pjesė sulaukė didelio pasisekimo amerikiečių žiūrovų tarpe, nepaisant to, kad dauguma jų turėjo gana ribotą supratimą Rytų Europos istorijos.

Susitikime po spektaklio pjesės autoriai ir režisieriai — Ron ir Liudvika Popenhagen papasakojo apie „Išvietintųjų asmenų” sukūrimą ir savo kelius į Kansas

universitetą. Pasirodė, jie jau gana ilgą laiką dirbo bei kūrė kartu. Ron ir Liudvika dėstė bei statė spektaklius daugelyje pasaulio šalių. Jie susitiko Paryžiuje ir nuo to laiko dirbo Kalifornijoje (University of California at Santa Barbara), New York'e (State University of NY at Stony Brook), Prancūzijoje, Anglijoje ir netgi Lietuvoje — Vilniaus Konservatorijoje (1991 ir 1993 metais). „Išvietintieji asmenys” kaip idėja gimė neseniai — apie 1986 metus ir išsiplėtojo laikui bėgant. Chagall paveikslų įvaizdžiai pastūmėjo Ron ir Liudviką susidomėti Rytų Europos dvasiniu palikimu. Australijoje, Lietuvoje, Vokietijoje ir kitur jie susitikdavo su išvietintaisiais žmonėmis — daugiausia moterimis, kurių papasakotos istorijos tapo pjesės pagrindu.

Pjesės idėjos dar neišsemtos ir būtų galima, jeigu ji nebebūtų statoma ateityje. Būtų puiku pastatyti šią pjesę Vilniuje — ji neabejotinai patrauktų teatro publiką idėjomis, įvaizdžiais ir aktualumu. Ron ir Liudvika Popenhagen parodė susidomėjimą tolesniu šio projekto plėtojimu. Aktoriai pasirodė dirbti ir ateityje, ir galbūt bendras pastatymas Vilniaus Konservatorijoje ar kur kitur būtų įmanomas... Be abejonės, tai padėtų užsimegti ryšiams tarp Kansas universiteto ir Lietuvos, tereikėtų surasti sponsorių ir organizatorius. Visais atvejais aš skatinčiau teatro mėgėjus ir meno mylėtojus apsimarstyti įvairias šio siūlymo galimybes. Juk visi mes esame, iš dalies, *išvietinti asmenys*.

P.S. Norėčiau padėkoti pjesės autoriams Ron ir Liudvikai Popenhagen bei Phari Charmchi už pagalbą rašant šį straipsnį.

Kanadiško Stratford'o festivalio 42-as sezonas

ALFONSAS NAKAS

Balandžio antroje pusėje pasaulis, ypač teatro pasaulis, prisimena William Shakespeare 430-ą gimtadienį. Nei tiksliai jo gimimo, nei mirties diena nėra žinoma, bet likę dokumentai liudija, kad jis Stratford on Avon, netoli Londono, pakrikštytas 1564 m. balandžio 26 d., o ten pat palaidotas 1616 m. balandžio 25 d. Kadangi tais laikais su krikštu nedelsdavo, galima spėti, kad jis gimė kažkada tarp balandžio 20 ir 25. Visi, bent gimnaziją lankę, žinome, jog literatūros istorikų jis yra laikomas visu laikų vienu didžiausiu pasaulio poetu. Jo iš dalies eilėmis rašyti 37 dramų veikalai iš Stratford pasisklido po visą pasaulio scenas. Jų populiarumas ne mažėja, o tolydžio auga. Daug kur veikia jo vardo festivaliai, kuriuose vaidinama ne tik jo, bet ir kitų pasaulio klasikų, o taip pat ir šiuolaikinių kūrėjų dramų.

Shakespeare Theatre Association of America 1993 metų rudenį išleistame informaciniame apilinkraštyje (Quarto) mini septy-

nis šiuo metu JAV veikiančius Šekspyro festivalius: Alabamos, du Kalifornijos (Berkeley ir Orange), Nebraskos, North Carolinos, Oklahomos ir Utah.

Pats didžiausias, seniausias ir įžymiausias Šiaurės Amerikos Šekspyro festivalis yra Kanadoje, Ontario provincijoje, už maždaug 30 mylių į šiaurės rytus nuo London, Ontario, 28 tūkstančių gyventojų miestuke, Stratford. Šio festivalio pilnas pavadinimas: The Stratford Shakespearean Festival Foundation of Canada. Bet populiariai, net programose ir spaudai skituose biuleteniuose, vadinasi Stratford Festival. Jis pradėjo veikti 1953 vasarą, palapinėje. Per keletą metų atsirado trys teatrai: Festival Theatre (su 2,300 kėdžių publika), Avon Theatre (1,100 kėdžių) ir Tom Patterson Theatre, anksčiau vadintas The Third Stage, (500 kėdžių). Šį festivalį iš viso lankiau apie 30 vasarų. Iš pradžių su pertraukomis, o nuo 1967 metų vasaros iki 1993 įskaitytai nepraleidau nė vieno iš 26 sezonų, paskutines septynias vasa-

ras iš Floridos į Stratfordą ir atgal keliaudamas po pusrutulį tūkstančio mylių. Maždaug 200 spektaklių įspūdžius esu aprašęs šiame dienraštyje ir keliuose kituose laikraščiuose. Visus Stratfordo reportažus sudėjus į krūvą, išėitų nemažiau kaip 500 puslapių knyga. Per ketvirtį šimtmečio ne vieną gero teatro draugą laikui nuvedžiau į gerą spektaklį ir buvau atlygintas padėkomis. Sulaukiau ir vieno kito neišmanėlio burnojimų, tartum būčiau vertęs tuos reportažus skaityti.

Kada ir kas žiūrovui žadama Stratfordo festivalio 42-ame sezone, 1994-ųjų vasarą? Neskaitytant nuo gegužės pradžios studentams bei moksleiviams rodomų generalinių repetacijų, reguliarius spektaklius prasidės gegužės 30 ir baigsis lapkričio 13 dieną, tad sezono trukmė — penki ir pusė mėnesio.

Iš viso statoma 10 veikalų. Jų pavadinimų nelietuvinskiu (paliksim, kaip programoje rašoma) dėl praktiškų sumetimų. Festivalio teatre — šie pastatymai: Šekspyro „Twelfth Night” (gegužės 30 -

lapkričio 13); Gilbert ir Sullivan operetė „The Pirates of Penzance” (birželio 1 - lapkričio 12); Edmond Rostand „Cyrano de Bergerac” (birželio 3 - lapkričio 12) ir Moliere du veikalai viename pastatyme, „The School for Husbands” bei „The Imaginary Cuckold” (rugpjūčio 5 - spalio 16).

Avon teatre: Šekspyro „Othello” (birželio 25 - spalio 15); James Reaney pritaikyta scenai Lewis Carroll pasaka „Alice Through the Looking Glass” (liepos 10 - spalio 16).

Tom Patterson teatre: Eugene O'Neill „Long Day's Journey into Night” (gegužės 31 - rugsėjo 17); Šekspyro „Hamlet” (birželio 2 - rugsėjo 17); Jean-Marc Dalpe „In the Ring” (birželio 24 - rugpjūčio 13) ir Šekspyro „The Comedy of Errors” (rugpjūčio 4 - rugsėjo 18).

Kaip matome, nauji žiūrovai tik du pastatymai: naujai scenai pritaikyta „Alice” ir prancūzų kilmės kanadiečio prancūziškai parašyta (į anglų kalbą Robert Dickson išversta) drama „Ring”. Pastaroji apie boksininką, svajojusį ringe tapti garsenybe. Visi kiti, visi aštuoni, teatro mylėtojam daugiau ar mažiau pažįstami. Bet ar tikrai pažįstami? Per ketvirtį šimtmečio Stratforde ir septynmetį ASF mačiau po kelis „Otelus”, „Hamletus”, „Dvylikąsias naktis” ir „Painiavų komedijas”. Kiekvieno atveju būdavo kas režisierius, tai naujas veikla. Visi teatrus lankantieji tai žino. Tarp pusmilionio žiūrovų, kiekvieną vasarą užliejančių Stratfordo miestuką, dauguma yra tie patys, nepabūgstą trečio ar ketvirto „Otelo”, šešto ar septinto „Hamleto”.

Kas dar būtinai pasakytina? Gal kad vyriausio festivalio vadovu (artistic director) nuo šio sezono pradžios tapo dinamiška asmenybė, Richard Monette. Per 22 sezonus pirmieji vaidmenų aktorius, ilgainiui ir išradingas režisierius.

Ir įsidėmėtiną telefono numeris įsigyti 1994 metų sezono brošiūrą, iš kurios šiame rašiny gal šimtąją dalį informacijos pateikiau, o eventualiai ir užsisakyti bilietus pasirinktiems spektakliams. Štai: 1-800-567-1600.

Sutemos ar saulėlydis?

(Atkelta iš 2 psl.)

pabraukta, —A.A.] (*Draugas*, 1955 m. kovo 26 d.). Buvo ir, atrodo, yra JAV LB Kultūros taryba. Tai kas, kad buvo ar kad yra... Prie panašios situacijos (turiu omenyje konkrečiai meno savi-veiklą) nebūtų prieita arba padėtis atrodytų švelnesnė, jei įsivaizduojama „kultūros ministerija” būtų pradėjusi savo veiklą nuo pat pokario metų ir jei ji būtų intensyvi, dalykiška, konkreti. Vėl, deja... Tiesa, negali sakyti, kad JAV neatsirado nė vieno, kuris padėties nebūtų matęs ir dėl jos nesisielojęs. Skaitytojai gali būti įdomu Lietuvių vargonininkų-muzikų sąjungos susirūpinimas, išsakytas daugiau kaip prieš dešimtį metų: „...Kai kuriose lietuviškojo muzikinio gyvenimo srityse yra būtina reformos. Betgi yra visiškai aišku, kad tų reformų nepadarys senoji išmirštančioji karta. Kiekvienas iš jaunesniųjų turi pajusti reikala įsilieti į muzikinio gyvenimo frontą ir ne tik perimti senųjų darbų bei įpročių, bet kurti daug ką naują, pritaikytą naujam gyvenimui” (*Muzikos žinios*, 1983 Nr. 1, redakcijos vedamasis). Nuo savęs norėčiau pridurti, kad meną jaunimui kartais reikia vos ne prievarta įpiršti, sprautę išprausti. Vaikas net ir gardesnių vaistų nenori ir burną imti, bet kai reikia...

Šiame rašinyje daug kalbėjau apie nykstančius chorų, net chorvedžius. Visai nenustebau, kad tame pačiame *Muzikos žinių* numerio pirmajame puslapyje redakcija irgi dėl to sielvatauja. Straipsnis intriguojančiu pavadinimu: „Chorų sutemos”. Prie-kaistaujama Lietuvių Bendruomenei, „per trejetą dešimtmečių meliai organizavusiai pelningas Dainų šventės ir nieko nepadarusiai chorų palaikymui [...] nebūta paskatinamųjų priemonių — išvykų, varžybų ir kt.”. „Ar chorų sutemos nėra iš viso kultūrinių sutemų reiškinys?” — tokių pranašišku sakiniu baigiamas straipsnis. Jei šių, prieš 11 metų pasakytų žodžių autoriai yra patys Amerikos lietuviai, tai man, Lietuvos lietuviui, išsivijos muzikinės kultūros tyrinėtoji, atrodo, kad aš tampa (dideliam liūdesiui) visos kultūrinės veiklos saulėlydžio liudininku.

Kai skrendi iš Lietuvos į Ameriką, saulė vis matai horizonte. Tarytum ji nenusileidžia. Meninį išsivijos lietuvių saulėlydį bent jau pristabdyti galėtų vadybos forma parama iš Lietuvos. Buvo konkrečių pasiūlymų Pasaulio Lietuvių Bendruomenei. Sutiko, pažadėjo ir atsisakė. Šios misijos imasi kompozitoriaus Vlodo Jakubėno draugija. Kai kas jau apčiuopiama. Palinkėkime ir toliau gaivius vėjų.

Profesorius dr. Anicetas Arminas seniai tyrinėja lietuvių chorų. Lietuvoje jis išleido tris nedidelės apimties knygas: *Lietuvių chorų ištakos, Lietuviškos choro literatūros užuomazgos ir raidos bruožai, Tarybų Lietuvos choro problemos*. Taip pat — *Iš chorvedybos ir dirigavimo praktikos*. Parašė per 200 straipsnių. Šiuo metu leidykla „Muzika” Lietuvoje spausdina jo paruoštą monografiją *Lietuvių chorai: tautinės savimonės ir muzikinės kultūros žadintojai*. Čikagoje profesorius Arminas tyrinėja Amerikos lietuvių vokalinių meną.

Šis profesorius Aniceto Armino straipsnis yra diskusinis tiek išsivijos dabartinės kultūrinės padėties vertinimu, tiek rekomendacijomis tai veiklai gai-vinti. Dekodami autoriui už pateiktas mintis mums visiems rūpimais klausimais, nuosirdžiai kviečiame skaitytojus, o ypač meno ir kultūros darbuotojus, šiose skiltyse taip pat pasisakyti. Išsivysčiusi diskusija mūsų bendram gyvenimui būtų naudinga. — Red.

Scena iš „Displaced Persons” spektaklio: Rachel su kauke (Liudvika Popenhagen).